

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тихоненко О. В. Проблема диференціації офіційно-ділового стилю української мови.

Стаття присвячена проблемі диференціації офіційно-ділового стилю української мови. Проаналізовано стан дослідження структури цього стилю, розглянуто підходи вітчизняної та зарубіжної лінгвістик щодо диференціації стилю.

Ключові слова: літературна мова, українська мова, функціональний стиль, офіційно-діловий стиль, підстилі офіційно-ділового стилю.

Тихоненко О. В. Проблема дифференциации официально-делового стиля украинского языка.

Статья посвящена проблеме дифференциации официально-делового стиля украинского языка. Проанализировано состояние исследования структуры этого стиля, рассмотрены подходы отечественной и зарубежной лингвистик к дифференциации стиля.

Ключевые слова: литературный язык, украинский язык, функциональный стиль, официально-деловой стиль, подстили официально-делового стиля.

Tykhonenko O. The problem of differentiation of the Ukrainian official-business style.

The article deals with the problem of the differentiation of the Ukrainian official-business style. The position of investigating the structure of the style are analyzed, approach the domestic and foreign linguistics to its differentiation are considered.

Key words: literary language, Ukrainian, functional style, official-business style, substyles official and business style.

Функціональні стилі не існують ізольовано та відокремлено: зберігаючи за собою ті чи ті специфічні стилістичні особливості, вони є складовими однієї системи. Кожен зі стилів має основні стилетворчі ознаки (лексичні, фразеологічні і граматичні, передусім синтаксичні). Як правило, кожний стиль мови характеризується і спільними (інтегральними) компонентами, і певними диференційними ознаками, що дозволяють сформувати поняття норми для кожного стилю. На думку М. М. Кожиної, кожен функціональний стиль – це система, що виявляє прагнення до замкнутості й характеризується певним набором постійних ознак, але замкнутість є відносною [6, с. 16]. Вузька соціально-жанрова обмеженість офіційно-ділового стилю визначається змістовою специфікою тієї сфери спілкування (законодавчої, дипломатичної, адміністративної), яку він обслуговує. У процесі розвитку і взаємодії функціональних стилів їхні ознаки

поступово еволюціонують, видозмінюються, а деякі втрачають маркованість. Офіційно-діловий стиль чіткіше, ніж інші стилі, піддається системному аналізу. Н. М. Разінкіна це положення мотивує тим, що серед інших стилів розвинутої літературної мови тільки офіційно-ділова проза існує у своєму найбільш чистому вигляді [10, с. 11]. Стилю властиві також достатньо помітні підстильові та жанрові відмінності.

Попри низку досліджень [1; 5–8; 13], предметом розгляду яких було питання структури офіційно-ділового стилю, вивчення його диференційних ознак актуальне й сьогодні, а окремі гіпотези, погляди нині потребують перегляду для детального вивчення означеного різновиду літературної мови й отримання об'єктивної лінгвальної оцінки.

Мета пропонованої статті – проаналізувати стан вивчення в науковій літературі структури офіційно-ділового стилю. Відповідно до мети було розглянуто завдання – окреслити підходи вітчизняної та зарубіжної лінгвістик до аналізу структури стилю та спроби класифікації в межах офіційно-ділового стилю. Отже, предметом нашого дослідження є офіційно-діловий стиль.

В українській лінгвістичній науці традиційно (С. Я. Єрмоленко, А. Ф. Марахова, Л. І. Мацько, Ф. А. Непийвода та ін.) у межах функціонального стилю виділяють різновиди та жанри, у російському мовознавстві (А. Л. Васильєва, В. В. Виноградов, Т. Г. Винокур, М. М. Кожина, Г. Я. Солганик та ін.) – категорії підстилю і жанру, у зарубіжному (Дж. Керолла, Дж. Уре) – реєстри. Слушним є зауваження Н. С. Хоменко про те, що принцип подібної класифікації зумовлений певною мірою інтра- та екстралінгвальними чинниками [13, с. 267].

Згідно з концепцією Празького лінгвістичного гуртка (Б. Гавранек, М. Елінек, В. Матезіус) головним стилетвірним чинником є функція мови (призначення, мета). Відповідно до положення М. М. Кожині означеним чинником є сфера суспільної діяльності, де стилі виділяються на основі єдиного екстралінгвального принципу: форма суспільної свідомості, що відповідає виду діяльності, меті та завданням функціонування мови [5, с.175]. Про важливість соціальної функції для писемного ділового мовлення говорить К. А. Логінова [7, с. 186].

Г. Я. Солганик відповідно до загальноприйнятих критеріїв (екстралінгвальної природи) в межах офіційно-ділового стилю виділяє два підстили: офіційно-документальний (призначенням якого є задоволення

потреб на рівні держави та міжнародних відносин, тобто включає в себе мову дипломатії та мову законів) та офіційно-канцелярський (призначений задовольняти громадські потреби в побутово-діловій та адміністративно-канцелярській сферах, тобто поділяється на ділові папери та службове листування) [11; 12]. Дж. Уре називає таку диференціацію підстилю регістром, наголошуючи на тому, що офіційно-документальний підстиль має такі реєстри, як законодавчий та дипломатичний, а до офіційно-канцелярського входять адміністративно-канцелярський та побутово-діловий [15]. Як бачимо, досягнення зарубіжної лінгвістики в такий спосіб змінюють структуру самого стилю. Попри це не змінює розуміння теорії функціональних стилів, що тісно пов'язані з інтра- та екстралінгвальною природою. У дослідженнях останніх років спостерігаємо виділення у структурі офіційно-ділового стилю чотирьох підстилів: дипломатичний, юридичний (інша назва – законодавчий), канцелярсько-діловий (інший термін – адміністративно-канцелярський) та службового листування, або промислової кореспонденції [4, с. 29–32]. Усе сказане свідчить про відкритість питання функціонування й відповідної диференціації в межах досліджуваного стилю. Однак більшість мовознавців схильна виокремлювати три жанрові різновиди офіційно-ділового стилю: законодавчий, дипломатичний та адміністративно-канцелярський (А. П. Коваль, М. М. Кожина, К. А. Логінова, А. Ф. Марахова, Л. І. Мацько, Г. Я. Солганик, Е. М. Шпанова та ін.), із чим ми цілком погоджуємося.

Наші спостереження свідчать, що в науковій літературі ці підстилі називають по-різному: адміністративно-канцелярський замінюють синонімічним адміністративно-управлінський [2; 8], законодавчий представляють юридичним [3, с. 58]. У працях останніх років мова права кваліфікується як один із різновидів офіційно-ділового стилю. Так, Д. Х. Баранник пропонує виділити мову нормативно-правових актів (права) в окремий функціональний стиль [1].

Офіційно-діловий стиль є різновидом сучасної української літературної мови, що функціонує у сфері правової, адміністративної діяльності, ділових і дипломатичних переговорів як в усній, так і в писемній формах. Перевага писемної форми над усною зумовлюється масивом текстів документів офіційно-ділового стилю на будь-якому етапі його розвитку.

У 20–30-ті рр. з'явилися нові умови для функціонування української мови, появи підстилів, формування їхніх жанрів, що викликало до життя офіційно-діловий стиль: створення УНР, пізніше –

УРСР. Тенденції літературної норми простежено на матеріалі словників ділової мови та документів офіційно-ділового стилю досліджуваного періоду, зокрема матеріалах ЦДАВО – фонду 166 «Народний комісаріат освіти УРСР», де велике місце посідають документи місцевих органів влади освітніх установ, навчальних закладів, що відображали розвиток освіти, культури в Україні. Більша частина документів становить листування: з Головною школою, Наркомосом та інститутами РСФРР, про прийом та переведення студентів з України та ін.; про українізацію апарату; з ВУЦВК про зарахування вихованців дитбудинків на робфаки і профшколи; документи фонду 3040 Вищої ради народного господарства та ін. Загалом матеріали архівів свідчать, що саме тоді найбільш поширеною документацією була адміністративно-канцелярська. Обраний для аналізу матеріал дозволяє виділити в офіційно-діловому стилі три жанрові різновиди: адміністративно-канцелярський (був широко представлений в архівах такими різноманітними жанрами, як довідки, протоколи, заяви, записки), законодавчий (насамперед виявився в Конституціях 1919 р., 1929 р. і 1937 р., постановах, резолюціях уряду та інших нормативно-правових актах вищих органів влади цього періоду) та *дипломатичний* (був пов'язаний з добою УНР та ЗУНР). У радянський період історії України міжнародні відносини не були зосереджені в країні й дипломатичні документи укладали лише російською мовою, тому розвиток цього різновиду гальмувався.

Зі створенням української радянської держави – УСРР – українська літературна мова активно впроваджується в усі сфери суспільного й громадського життя, у тому числі й у сферу офіційно-ділового спілкування, де вона не використовувалася. Цей факт зумовлював те, що в цій сфері відбувалося активне мовне залучення стилістичних процесів, пов'язане з формуванням лексико-семантичних і граматичних норм стилю.

Хоч становлення й розвиток офіційно-ділового стилю української мови відбувається певною мірою в узгодженні з історією національної літературної мови, однак еволюція цього стилю не тотожна розвитку української літературної мови. На формування будь-якої національної літературної мови певною мірою впливають різноманітні чинники. Так, Ю. В. Шевельов окреслює тогочасну ситуацію в Україні: «Мова потребувала стандартизації / нормалізації – до певної міри штучного – заповнення прогалін, – ситуація, типова для всіх мов у період, коли вони поширюють сферу вживання від побутової й літературної та мають

задовольнити найрізноманітніші вимоги новочасного суспільства, словниковий запас. Фразеологію й термінологію треба було устійнити, а нерідко й доповнити, використовуючи розмовну практику, діалекти, історичні джерела, іншомовні запозичення чи будуючи новотвори» [14, с. 97].

Офіційно-діловий стиль, що сформувався в українській літературній мові у 20–30-ті рр. ХХ ст. на народній основі, закладений ще в ХІХ ст., орієнтувався на народну мову й на кращі зразки художньої літератури, яка виробляла свої норми та стилістичні різновиди. На думку М. М. Пилинського, саме тоді в надрах інших стилів і жанрових різновидів української літературної мови були досягнуті певні успіхи у плані вироблення норм і цього функціонального стилю [9, с. 196]. Такого ж погляду дотримується Л. І. Мацько, вказуючи, що інтенсивний розвиток художнього стилю, кодифікація норм літературної мови заклали добре підґрунтя для розвитку офіційно-ділового стилю, як тільки з'явилися для цього належні умови, а саме утворення Української Народної Республіки (1918 – 1920). Доречно наголошується, що «ділове письменство» продовжувало виробляти свої засоби в надрах інших стилів, зокрема в художньому стилі, публіцистиці, епістоляріях української еліти. Офіційно-діловий стиль має основні мовні характеристики: регульовально-імперативний характер, документальність, стислість, чіткість, стабільність, високу стандартизацію значної частини висловів, сувору регламентацію тексту [8, с. 257–260], що забезпечують функціональну його системність. Саме вони вирізняли цей стиль уже в період 20–30-х рр. ХХ ст.

Отже, на основі класифікацій учених та наших спостережень, залежно від сфери функціонування офіційно-ділового стилю і стилістичної своєрідності жанрів чітко вирізняються в межах офіційно-ділового стилю три підстили: законодавчий, дипломатичний та адміністративно-канцелярський. В історичному плані у 20–30-ті рр. ХХ ст. переживали своє становлення законодавчий та адміністративно-канцелярський підстили, дипломатичний підстиль не набув на той час поширеності через відсутність в Україні зовнішньополітичної діяльності і відповідно представлення її українською мовою. Перспективним напрямом дослідження є вивчення мови документів у регіональному аспекті для формування об'єктивних поглядів на історію формування жанрів та сучасний стан офіційно-ділового стилю української мови.

Література

1. Баранник Д. Х. Мова права як окремий функціональний стиль / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 8–17.
2. Бутенко Л. В. Мовлення ділових людей на нарадах, засіданнях, зборах : [навч. посібник для студ. нефілол. спец.]. – Алчевськ : ДГМІ, 2002. – 256 с.
3. Васильєва Г. Аббревіатури як складовий елемент правничих текстів / Г. Васильєва // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. Філолог. науки. – 2000. – № 9. – С. 58–64.
4. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2004.
5. Кожина М. Н. К основам функциональной стилистики / М. Н. Кожина. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 1968. – 251 с.
6. Кожина М. Н. О некоторых вопросах диахронической стилистики // Лингвостилистические исследования научной речи / М. Н. Кожина; [отв. ред. М. Я. Цвиллинг]. – М., 1979. – С. 12–36.
7. Логинова К. А. Деловая речь и ее стилистические изменения в советскую эпоху / К. А. Логинова // Развитие функций стилей современного русского языка. – М., 1968. – С. 186–230.
8. Мацько Л. І. Стилистика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
9. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 287 с.
10. Разинкина Н. М. О возможности приложения некоторых критериев эстетики к формированию лингвостилистического понятия «функциональный стиль» / Н. М. Разинкина // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты : сб. науч. тр. АН ССР кафедры иностр. языков. – М. : Наука, 1985. – С. 3–14.
11. Солганик Г. Я. К проблеме классификации функциональных стилей на интралингвистической основе / Г. Я. Солганик // Основные понятия и категории лингвостилистики. – Пермь, 1982. – С. 43–52.
12. Солганик Г. Я. Стилистика / Г. Я. Солганик. – М., 1996. – 272 с.
13. Хоменко Н. С. Структура официально-делового стиля современного русского языка в сопоставительном аспекте / Н. С. Хоменко // Система і структура східнослов'янських мов : міжкафедр. зб. наук. праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. – С. 267–270.
14. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900–1941) : Стан і статус / Юрій Шевельов. – К. : Сучасність, 1987. – 294 с.
15. Ure J. The Theory of Register in Language Teaching / J. Ure. – N.Y., 1966. – 36 p.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2012 р.